



ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 14

Sayı 1

Ocak-Haziran 2014

Antik Dönemlerde Adana'da Dini İnanç

Doç. Dr. Münir YILDIRIM*

Atıf / ©- Yıldırım, M. (2014). Antik Dönemlerde Adana'da Dini İnanç, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 35-48.

Öz- Adana, stratejik konumu dolayısıyla bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de egemenliği altında bulunduğu yönetimlerde önemli bir yerleşim merkezini temsil etmiştir. Bu özelliği ile Adana daima dikkat çeken bir şehir olarak tarihte yerini almıştır. Adana, tarih boyunca siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bir özellik gösterdiği gibi dinsel alanda da pek çok tecrübeye sahip olmuştur. Adana yaşamış olduğu tarihi atmosferde farklı dini düşünce ve akımların etkisi altında kalmış ve bu durum, şehrin yaşam tarzın hissedilir derecede etkilemiştir.

Anahtar sözcükler- Adana, Anadolu, Din, Kizzuwatna, Kilikya



Amaç ve Kapsam

Bu çalışma, günümüzde Türkiye'nin metropol kent merkezlerinden biri olan Adana'nın antik dönemlerde geçirmiş olduğu dini tecrübesini konu edinmektedir. Adana'nın sosyal, kültürel, ekonomik ve tarihi yapısı hakkında şimdiye kadar yeterli sayılabilecek çalışmalar yapılmasına rağmen şehrin dini tarih ve dini anlayışı konusunda akademik araştırmaların istenilen düzeyde olmadığı kanaatindeyiz. Bu çalışmadaki temel amaç Adana'nın dini tarihi sürecindeki gelişimini ortaya koyarak şehrin eksik bırakılmış bir yönünü aydınlığa çıkarmaktır. Bu türde yapılan çalışmaların Adana'nın dini tarihi ve kültürel yapısındaki değişimleri anlamamıza ışık tutacağı âşikardır. Kısacası bu çalışma ile başta Adana olmak üzere Türk kültür tarihine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çerçevede bu çalışmamızda öncelikle Adana'nın antik dönem dini yapısı üzerinde durmaya çalışacağız.

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: myildirim@cu.edu.tr

Giriş

Yerleşim yerlerinin din, bilim ve düşünceyle ilişkisi, çeşitli bakımlardan ele alınabilir. Örneğin coğrafi konum, dini inançların ve kutsal mekânların merkezi olduğu gibi, bilim ve düşüncenin doğal bir mekânı haline gelebilmektedir. Bu yüzden şehirlerin uzun süre ayakta kalmasının buldukları coğrafya ile yakından ilişkisi vardır. Burada her şeyden önce şunu vurgulamak gerekir ki, Adana tabiriyle, hem eski dönemlerde Kilikya'nın merkezinde olan bir şehir hem de geniş bir coğrafi alana sahip bölge kastedilmektedir. Burası sonraki dönemlerde Adana ve çevresini isimlendirmek amacıyla "Çukurova" tabiriyle de ifade edilmiştir. Dolayısıyla Adana'dan kasdın Kilikya bölgesinde bulunan Adana şehri ile diğer önemli ve büyük yerleşim yerlerinden müteşekkil coğrafyadır.

Kuruluşundan itibaren Adana ve bölgesinin dini inanışlarını ve aynı zamanda dini tarihini tam olarak ortaya koymak her şeyden önce zengin bir malzeme birikimine bağlıdır. Bu açıdan Adana'nın eski dini ve kültürel yapısını bütünüyle aydınlatmak mümkün değildir. Adana'nın özellikle Hıristiyanlık öncesi dönemlerde farklı imparatorlukların egemenliği altında kalması, yöre halkının tanrı anlayışlarında, dini inanışlarında, kültürel dokunun şekillenmesinde belirleyici bir etmendir. Bu bağlamda önce Adana'nın tarihteki konumuna ve Adana'nın da içinde bulunduğu Anadolu'nun dinî zenginliğine değinilecek, daha sonra da Adana'nın eski çağlarda ana hatlarıyla ön plana çıkan dini inanışlarını değerlendirme yoluna gidilecektir.

1. ADANA VE TARİH

A. Tarih'te Adana

Günümüzde Adana kent merkezinde kalan Tepebağ ve İncirlik gibi yerlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda Taş devrinden beri burada insanların yaşadığına işaret edilmektedir. Adana, Kilikya ovasının merkezi, nehir vasıtasıyla denizle bağlantısı, Akdeniz dünyasının en önemli geçidine ve bölgenin dışa açılan kapılarına sahip olmasının kazandırdığı avantajlarla çok uzun bir süre ayakta kalmayı başarmıştır. Adana'nın da içinde yer aldığı bölgenin tarihi süreçte bilinen en eski isiminin "Kizzuwatna" olduğunu söylemek doğru olsa gerektir. Kizzuwatna isminden sonra bu bölgeye tarihçi Herodot ve coğrafyacı Strabon'un taşlık ve ovalık olmak üzere ikiye ayırdığı "Kilikya" adı verilmeye başlanmıştır. Yine yakın dönemden itibaren merkezi Adana olan, Tarsus'u, Mersin'in bir bölümünü, hatta İskenderun'u kapsayan ovalık Kilikya'ya günümüzde Çukurova denilmektedir. Tarih boyunca bu bölge Anadolu ve Mezopotamya arasında köprü vazifesi görmüş, fiziki ve coğrafi yapısıyla önemli bir bölge olagelmıştır. Bununla birlikte tarih boyunca bu bölgede pek çok kent kurulmuş, bunların bir kısmı da günümüze kadar gelebilmiştir. Nitekim bu bölgenin en

önemli yerleşim yerlerinde biri şimdiki Tepebağ'da kurulmuş olan Adania kentidir. Ayrıca diğer kentler Tarsus, Aigai (Yumurtalık), Magarsos (Karataş), İssos (Yumurtalık-Erzin arası), Anazarba (Anavarza), Castabala (Osmaniye), Yumuktepe (Mersin), Silifke ve Antakya'dır.¹

Kizzuwatna krallığını takiben bu bölgede Hititler dönemi başlamıştır. Hitit devletinin M.Ö. 1196–1189 yılları arasında, batıdan gelen akınların etkisiyle devrilmesinden sonra Kizzuwatna ve Hitit'in devamı sayılan Que devleti kurulmuştur. Bu bölge, Que devletin yıkılmasıyla birlikte Asurluların, Perslerin ve Büyük İskenderin egemenliği altına girmiştir. Büyük İskenderle başlayan Roma döneminde Adana'da tarihi ve sosyal açıdan öne çıkan gelişme Taşköprü'nün inşası ve ünlü hatip Çiçeron'un yöneticiliğidir.²

Adana'da İslami dönem Hz. Ömer devrindeki Arap akınları ile başlasa da asıl hâkimiyet Emevi Halifesi Abdulmeliktedir. Bununla birlikte Abbasi hükümdarı Harun Reşid (M.S. 786–809) zamanında kent müslümanların ve ilk kez Türklerin yerleşimine açılmıştır. Bu dönemden sonra XIV. Yüzyıl'da tekrar Bizans'ın egemenliğine geçen kent, kısa aralıklarla Haçlıların, Konya Selçuklularının ve tekrar Bizanslıların hâkimiyetine girmiştir.³

B. “Adana” Adı

“Adana” adının kökleri çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Bölge ile birlikte Adana kentinin ismi de değişik şekillerde adlandırılmıştır. Bu çerçevede tarih içinde “Erdenne, Edene, Ezene, Azana, Batana, Danuna, Adaniya ve Adana” diye tanımlanan Adana ismine ilk kez, Boğazköy'de yapılan kazılarda çıkartılan ve M.Ö. 1550 yılına ait bir metinde “Uru Adania” olarak rastlanmaktadır. Bölgeyi anlatan değişik kaynaklarda bu adın “Adaniya” dan geldiği de vurgulanmaktadır. Diğer taraftan “Adana” adının çok önceden Hitit döneminde kullanılan adına yakın ifade edilmesi onun yaklaşık 3500 yıllık bir geleneğe sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.⁴ Filhakika Adana, uzun süreden beri aynı adı kullanan ve en az dört bin yıllık bir geçmişe sahip kenttir.

¹ S. Haluk Uygur, *Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova'nın Merkezi: Adana*, Adana 2008, s. 5,9-10; Besim Darkot, “Adana”, *İslam Ansiklopedisi* (M.E.B.) C. I, Eskişehir 1997, s. 127.

² Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova) Bakış*, Adana 1990, s. 78; Sargon Erdem, “Adana”, T.D.V.İ.A. C. I, İstanbul 1988, s. 349.

³ Uygur, *Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova'nın Merkezi: Adana*, s. 12–13; Darkot, “Adana”, s. 128; Erdem, “Adana”, 349.

⁴ Bkz. Ahmet Ünal, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprübaşı*, İstanbul 2000, s. 18–41; S Erdem, “Adana”, s. 349.

Tarihi belgelerde Adana'nın adına Hitit kralı Telipnu'nun mektubunda ve Hitit çivi yazılı metinlerinde "Adania" ya da "Ataniya" biçiminde rastlanır. Böylece bu bölgede diğer şehirlerdeki gibi "na" ekinin Adana için de kullanılması Luwi dilinin baskın unsur olduğunu göstermektedir.⁵ Yine Adana yer adı eski Yakın Doğu ve Mısır kaynaklarında M.Ö. 1550'den beri bilinen "Adaniya" ve "Danuna" ile de ilişkilendirilir. Hitit metinlerinde geçen "Adanuwa" tabiri ise Adana ile olan açık benzerliğine rağmen buranın Anadolu'nun kuzeyinde Kızılırmak vadisinde yer aldığı ifade edilir.⁶ Eski adıyla Adana'nın Çukurova denilen bölgenin en önemli yerleşim yeri olduğu kaydedilmekle birlikte Seyhan nehrinin kıyısında bu adla (Adania) anılan yerin bugünkü Adana olup olmadığı açık değildir. Bununla birlikte tarih boyunca değişik isimlerle anılmış olan bu bölgenin merkezini Adana kenti olduğu da bilinen bir hakikattir.

Tarihte pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan günümüzde de Çukurova'nın merkezi durumundaki şehir Adana'dır. Adının kökeni konusunda değişik görüşler bulunsa da Gök Tanrı Uranus'un oğlu Adanus'tan geldiği kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Adana, kurulduğu günden itibaren aynı adı koruyan, M.Ö. 6000'li yıllara kadar geri giden en eski yerleşim yerlerinden biridir.

2. ADANA VE DİN

Adana'nın antik dönemlerdeki dini inanışlarına geçmeden önce aynı devirlerde bu bölgeyi de kapsayan Anadolu'daki dini yapıya değinmek gerekmektedir. Zira Anadolu, ilk yüzyıllardan itibaren pek çok topluma ev sahipliği yapmış ve bu toplumlarda görülen özgün dini inanışları kendisinde barındırmıştır.

A. Anadolu'nun Eski Dini İnançları

Adana'nın da içinde bulunduğu coğrafi bölge en geniş anlamda eski devirlerden beri "Anadolu" olarak bilinmekteydi. Eski çağlardan itibaren Anadolu'daki dini hayat her yer ve zeminde bütünlük arzemesine de benzer dini inanç ve motifleri bir arada barındırmaktaydı. Yazının icadıyla birlikte Anadolu'da görülen büyük medeniyetlerden biri belki de ilki "Hitit" lerdir. Hititler Anadolu'da ilk defa yazıyı kullanan, inanç ve ibadetleriyle ilgili en eski yazılı belgeler bırakan toplumlardır. Öyle ki, ortaya çıkarılan Hitit devlet arşivi vesikalarının neredeyse dörtte üçü dini metinleri ihtiva etmektedir. Bu metinler, mabet talimatnameleri, bazı hastalıklara karşı büyümlü sözler ve işlenen günahlara kefareti için sunulan kurban

⁵ Bkz. Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi*, İzmir 1982, s. 140.

⁶ Ahmet Ünal-Serdar Girginer, *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkoloji*, İstanbul 2007, s. 67.

yöntemlerinden bahseden yazılardır. Ayrıca tanrıları tasvir için heykel ve kabartmaların kullanıldığı metinlere de rastlanmıştır. Yazılı arşiv belgelerinin dışında arkeolojik malzemeler, dinsel metinlerin verdiği bu bilgileri tasdik etmekte ya da bunları tamamlamaktadır. Bunların dışında da açık hava mabedlerinin duvarlarında her tanrıyı kendi sembolüyle gösteren ve elleri üzerine Hitit hiyerogliflerinde adları yazılan tanrı tasvirleri de bulunmaktadır.⁷

Aa. Tanrı İnancı

Adana ve etrafını kuşatan bölgenin dini motiflerinin anlaşılabilmesi için Hititlerin dini tarihine bakmak gereklidir. Hititlerin dini inancının merkezini teşkil eden tanrı inancı politeist karakterlidir. Hitit tanrılar panteonunda pek çok tanrının yer aldığı hatta bu sayının bine kadar ulaştığı çeşitli belgelerde ileri sürülür.⁸ Hitit tanrılar meclisinde Hatti, Luvi, Huri, Mitanni gibi tanrıların yanında Sümer, Akad ve Asur tanrıları da yer almış ve Hitit panteonu kozmopolit bir yapıya bürünmüştür. Mezopotamya tanrılarında gök, yer ve okyanus tanrılarını temsil eden Anu, Enlil, ve Ea üçlüsü Hititler tarafından da saygı görmüştür. Yine bununla birlikte ay, güneş, yıldız tanrıları Sin, Şamaş ve İştar üçlüsü de bunlar arasında yer almıştır.⁹

Anadolu'nun geniş coğrafyasında yerli kavimlerden Hattilerin tanrılarına da tapıldığı, Hattice dualardan ve tanrı isimlerinden anlaşılmaktadır. Bunların en önemlisi, güneş tanrıçası unvanıyla anılan Vuruşemu ile oğlu Telipinu, kızı Mezullaş ve torunu Zintuhu'dur. Bunların yanında Luvi Tanrılarında fırtına tanrısı Dattaş da zikredilir. Hititler, çevrelerindeki topluluklardan özellikle Hurilerin dini inancına büyük ilgi gösterir, kutsal metinlerinde de Huri tanrısı çok zikredilir. Öyle ki, Hurilerin baş tanrısı Teşup ve eşi Hepat da Hitit tanrılar meclisinin baş ilahlarıdır. Hitit milli tanrılarında en önemlisi fırtına tanrısı Teşup, hanımı ve aynı zamanda baş tanrıça Hepat, deniz tanrısı Aruna, ocak tanrısı Haşşaş, güneş tanrısı Utu, ateş tanrısı Pahhur, pınar tanrısı Şuppilulia, aşk ve harp tanrıçası Lelvani, atalar tanrısı Şuinaş'tır. Zikredilen bu tanrılardan anlaşıldığı üzere Hititler de Romalılar gibi ocak ve atalar, Babilliler gibi ateş ve güneş kültüne sahiptiler. Hitit tanrılarının insan şeklinde tasavvur edildikleri bıraktıkları yazılı metinlerden ve bu metinler üzerindeki kabartmalardan görülmektedir. Bu belgelerde tanrı veya tanrılar efendi, insan ise köledir. Diğer taraftan

⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002, s. 45- 46; Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 167.

⁸ Güngör Karauğuz, *"Hitit Mitolojisi"*, Mitoloji ve Din, Edt. Remzi Duran, Anadolulü Üniv. Açık Öğretim Fak. Yay. Eskişehir 2012, s. 54.

⁹ Hüseyin G. Yurtaydın-Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978, s. 46-47; Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s. 46.

Hititlerin ölen krallarına “Tanrı oldu” demeleri, onların kralların da kutsallığına inandıklarını göstermektedir. Yine tanrılarını insanlar gibi tasavvur ederek, tanrılarının da maddi, manevi ihtiyaçlara sahip olduklarına, evleri, aşkları ve intikamları, çocukları olduğuna inanırlar.¹⁰ Hitit tanrılar panteonunda güneş tanrıçası “Arinna” ve göğün güneş tanrısı da önemli bir yere sahiptir. Göğün güneş tanrısı her sabah denizden doğup yükselmekte ve her şeyi görmekte, insanlarla hayvanlar arasında her işi düzenlemektedir. Bunun yanında toprak altı güneş tanrısına da rastlanır. İyi bir niteliğe sahip bu tanrı toprak altında kötülüklerin çıkmasını engellemektedir.¹¹

Ab. Dini Hayat

Anadolu'nun ilk yerleşik topluluklarından olan Hititler'de tanrılar ve buna bağlı olan inançlarla birlikte çeşitli ritüeller de bulunur. Ancak eldeki verilerde Hititlerin tanrı ve diğer inançlarının yanında ibadet hayatıyla ilgili bilgiler fazla yer kaplamamaktadır. Öte yandan Hititler'de, kral ve kraliçenin çeşitli bayram ve kurban merasimlerinde yaptıkları ibadete büyük önem verilir. Bu ibadetler esnasında ilk şart daha doğrusu ön şart şüphesiz temizliktir. Böylelikle insanlardan tapınaklara gidebilmek, dua edebilmek, kurban sunabilmek için ilk kural olarak temiz olmaları istenmektedir. Yine tanrılara ibadet esnasında sunulan yiyecek ve içeceklere domuz, köpek gibi murdar sayılan hayvanların yaklaşması haramdı. Herhangi bir insanın günahkâr olup olmaması da suya atılmakla anlaşılmakta, eğer kişi batarsa suçlu ve günahkâr, eğer su üzerinde kalırsa günahsız ve temizdi.¹²

Tanrılara sunulan yiyecek ve içeceklerin karşılığında insanlar uzun ömür, sağlık ve refah, savaşta zafer gibi dileklerde bulunurdu. Hititlerin ibadetlerinde çeşitli nedenlerden dolayı sığır, koyun ve keçiden oluşan hayvanlarla birlikte her türlü gıda maddesinden sunulan kurbanlar da önemli bir yer teşkil etmekteydi.¹³ Ayrıca adak ve günahların affı için keffaret kurbanları da tanrılara adanmaktaydı. Anadolu'nun komşu olduğu bölgelerde görülen insan kurban geleneği Hititler'de nadir rastlanan bir durumdan ibaretti.¹⁴

Anadolu'nun yerleşik inançlarını en güzel bir şekilde temsil eden Hititler'de, tanrıların iradelerini öğrenmek için çeşitli usullere başvurulurdu. Bunlar içerisinde şimşek çakması, yıldırım çarpması, kuşların uçması gibi tabii hadiseler tanrı iradesinin tezahürü sayı-

¹⁰ Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s.46- 47.

¹¹ Halikamas Balıkcısı. *Anadolu Tanrıları*, İstanbul 2010, s. 90.

¹² Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s. 47.

¹³ Yurtaydın-Dağ, *Dinler Tarihi*, s. 50.

¹⁴ Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s. 48.

lırdı. Hitit kâhinleri kuş falına bakarak kuşun uçuş istikametine veya diğer hareketlerine göre yorumda bulunurlardı. Ayrıca kurban olarak sunulan hayvanların iç organlarına bakarak da tanrıların iradelerini anlamaya çalışırlardı. Bazı durumlarda rahip, mabette istirahat yapmak suretiyle rüyaları hakkında krala bilgiler sunardı. Ayrıca Hititler, kötü ruhların ve perilerin varlığına inanır, onlardan gelecek kötülüklerden korkarlardı. Toplum içerisinde büyü yapmak yasak olmak birlikte cezası da ölümle sonuçlanan bir müeyyideydi. Bununla birlikte büyüün karşısında karşıt büyü yapmak ve eski büyüü bozmak da serbest bırakılmıştı.¹⁵

Anadolu'daki ölüm ve buna bağlı olan inançlar açısından da Hititler'de gerekli bilgilere rastlanmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılardan Hititler'de kral ailesinin ve Hitit büyüklerinin yakıldığı diğer taraftan da halka ait ölümlerin ise gömüldüğü ortaya çıkarılmıştır. Ölümleri yakma adetleri ve mezarların hediye bakımından fakirliği, Hititlerin zayıf bir ölüm sonrası hayata ya da Hinduizm'deki gibi ruh ve tenasüh anlayışına sahip olduklarını gösterir.¹⁶

Anadolu'daki dini hayat ibadet amacıyla yapılan ve ince mimari tarzlarını yansıtan mabetlerde de kendini göstermiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Hitit mabetleridir. Hitit dininde, tapınaklar tanrının evi, rahipler de bu evin hizmetkârları konumundaydı. Hitit mabetleri belirli bir yön ve şekilden ziyade genellikle arazinin durumu ve ihtiyaca göre bir planda inşa edilmişlerdi. Hitit mabetlerinde hususiyetle orta yerde uzun bir salon ve en kutsal sayılan küçük bir odanın varlığı dikkat çekirdi. Mabetlerdeki pencerelerin derin şekilde dışarıya açılması ve mabet damlarının düz olması Hitit mabet tarzını yansıtan ayırıcı özellikler arasındaydı. Burada tanrılar insan gibi düşünülüyğünden, mabetlerdeki tanrıların, önceden tespit edilen fiziki ihtiyaçları rahipler tarafından karşılanırdı. Rahiplerin günlük olarak yapmak zorunda oldukları görevleri tanrılara yiyecek ve içeceklerin başka amaçlar için kullanılmasını ve halka verilmesini önlemektir. Hititlerin bereket tanrısı "Telipinu" hakkındaki kaybolan tanrı efsanesinde, Telipinu'nun önüne konulan, yaz kış yeşil kalan ve ağaçta asılan torbanın içinde yağ, tahıl, sığır eti ve şarabın varlığına dikkat çekilir. Diğer taraftan Hititlere ait çeşitli kabartmalarda ve çivi yazılı metinlerde çok miktarda içki sahnesi tasviri bulunması içkinin hem içecek hem de ritüel olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu manada bira ve şarap en önemli içecektir.¹⁷

¹⁵ Şaban Kuzgun, *Dinler Tarihi* Dersleri I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s. 147-148; Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s. 48.

¹⁶ Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, s. 48.

¹⁷ Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1973; Sarıkçıoğlu, s. 49.

B. Adana'da Dini Durum

Antik dönemlerden itibaren Adana bölgesinde yaşayan toplulukların dini inanışlarını da görmek mümkündür. Buradaki dini inanış, ibadet ve dini motifler çeşitli şekillerde kendini ifşa etmekteydi. Bu bağlamda Adana ve çevresinde dini inanışları konu alan mitolojik rivayetlerde tanrılarla ve dini ritüellerle ilgili ilginç bulgular mevcuttu.

B.a. Tanrı İnancı

Hurriler döneminde Hitit tanrılar panteonunun baş tanrıları hava tanrısı "Teşup" ve eşi güneş tanrıçası "Hepat" bu bölgedeki insanların tapındıkları tanrılardı. Eski Yunan'da olduğu gibi panteondaki tanrıların ayrı isimleri ve her tanrının belirli görevleri bulunurdu. Bu tanrılar, dişi-erkek özellikte fırtına, şimşek, güneş, ay ve yer tanrılarıydı. Yine Adana ve çevresindeki tanrılar aynı zamanda eski Sümer ve Babil tanrı isimleriyle benzerlik gösterirdi. Bunlar; kader tanrısı "Mah", "Zukki", "Anzilla", "Sedir Tanrıları", "Ninova İştarı", "Fırtına Tanrısı", "Hepat", "Sarruma", "Tenu", Yedi Tanrılar", "Isu", "Tiyabendi", "Kalkanın Koruyucu Tanrı", "Aa" ve "Atalar Tanrıları"dır. Hurri ve Kizzuwatna dönemlerindeki tanrısal figürler yabancı tanrılarla savaş yapar, insanlar da düşman tanrılarını kandırarak amacıyla büyü yoluyla bir takım kehanetlere başvururlardı. Büyüsel yollardan biri de tanrıların geçeceği yolların envai çeşit yiyecek ve içeceklerle süslenerek düşman tanrıların kandırılıp çağrılmasıydı.¹⁸

Hurriler döneminde bu tanrılara çeşitli ibadet ve kurban sunmak amacıyla tapınaklar inşa edilmişti.¹⁹ Sunulan kurban etlerinin yakılmasıyla gökyüzündeki tanrılar duman ve kokuyu alarak yeryüzüne inmekte ve bu kurban törenine de "duman kurbanları" adı verilmekteydi. Yapılan bu kurban töreninden maksat, et ve diğer kurban malzemelerinin yakılarak dumanının yukarı çıkarılması suretiyle gökyüzündeki tanrıların dikkatini çekmek, onları yeryüzüne indirmek ve bu suretle tanrılardan istenilen dileklerin dinlenmesini sağlamaktı.²⁰

Adana bölgesinin erken devirlerinde çeşitli tabletlerde, edebi eserlerde tanrı inanışlarını yansıtan mitolojik bilgilere de rastlanmaktaydı. Hurriler döneminde kalan belgelerde inanılan tanrılar tipik Yunan tanrıları karakterindeydi. Zira Hurri halkı tanrılarının insanların gibi zaaf içerisinde olduklarını, antropomorfik özellikler yansıttıklarını ve herhangi bir

¹⁸ Ünal-Girginer, *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkoloji*, s. 154.

¹⁹ Ünal-Girginer, *age.*, s. 103.

²⁰ Ünal-Girginer, *age.*, s. 154.

olay karşısında nasıl tepki verdiklerini bilmektedir. Hurri mitolojik destanlarında kendi tanrıları, en ufak bir tehlike ve tehdit karşısında korkan, su kanalları gibi gözyaşı döken, kendi hâkimiyet ve ihtiraslarına düşkündü.²¹ Burada aynı zamanda Hurrilerin tanrılarının diğer komşu bölgelerdeki halkların tanrılarıyla olan mücadelesi ve savaşları da vurgulanmaktaydı. Hurriler döneminde tanrılarla ilgili bir başka mitolojik efsane güneş tanrısının inekle çiftleşmesinden olan çocuğun macerasıdır. Buna göre söz konusu inek, yeşil çayır-liklarda otlar, iyice semizleşir ve güzelleşir, gökyüzünden onu gören güneş tanrısı ona tutulur, yere inerek flört kurmaya başlar ve bunun sonucunda da bir çocuk meydana gelir.²²

Adana çevresinde inanılan tanrılar panteonunda “Karanlık Yeraltı” ve “Kara Tanrı” denilen kötülük tanrısı da bulunmaktaydı. Kötülük tanrısı yerin altında yaşamakta ve kendisine insanların ibadette bulunmasını istemektedir. Bu tanrı, yeryüzünde yaşayan insanlarla bazı durumlarda anlaşma yapmakta, bu anlaşmalara sadık kalmayan insanları da cezalandırmaktaydı.²³

B.b. Dini Hayat

Kizzuwatna döneminde başta hekimler olmak üzere rahiplerin ve büyücülerin değişik şekillerde uyguladıkları ayin ve ritüeller de yer almaktaydı. Bunlardan “Ammihatna” adlı hekimlerin ayininde herhangi bir rahatsızlığı bulunan kimseler için yedi gün süren tedaviler yapılmaktaydı. “Ammihatna” ve “Tunnawiya” hekimlere verilen adlar olup böyle nitelenen hekimler iyileştirme ritüelini yerine getirmektedir. İyileştirme ayininde dini açıdan temiz bir insan veya rahip, hasta olan kişinin yemeğine kötü şeyler karıştırarak rahatsızlığın tedavisine başvururdu. Ayrıca bunların dışında temizleme amacıyla su kenarında icra edilen “İrmak Ayini”nde, erkek ve kadınlar kirlilikten arındırılırdı. Yine kralın kemiklerinin mezar- dan dışarı çıkarılması ve bir doğum ritüeli de bulunmaktadır. Doğum ritüelinde doğum yapan bir kadının sandalyesinde oturduğu bir sırada sandalyenin bebek yakalama kabının parçalanması ve çivilerinin kırılmasıyla ayin uygulanmakta ve doğum yapan kadına yardım amaçlanmaktaydı. İcra edilen tüm bu ayinlerde esas olan husus temizliğin sağlanmasıydı.²⁴

Kizzuwatna döneminde icra edilen ilginç dini ayinlerden biri de özellikle savaş sırasında yabancı tanrıların ülkeye çekilmesi ayinidir. “Evocatio” denilen bu ayinde, kaybolup

²¹ Ünal-Girginer, *age.*, s. 104–105.

²² Ünal-Girginer, *age.*, s. 105.

²³ Ünal-Girginer, *age.*, s. 135.

²⁴ Ünal-Girginer, *age.*, s. 154–155.

giden veya düşmanlara ait olan tanrıları tekrar ülkeye getirip onların lütfuna ulaşılması hedeflenmektedir. Bu ayın aynı zamanda haince, sinsice ve bencilce uygulanan bir psikolojik savaş yöntemidir. Bu psikolojik taktikte, görkemli ziyafet masalarına envai çeşit yiyecek ve içecekler konmaktadır. Yine bu ayinde tanrıların ayaklarının incinmemesi için tüm yönlere toplamda dokuz adet olmak üzere yumuşak bezler, kırmızı halılar, ağaç yaprakları döşenmektedir.²⁵

Kizzuwatna dönemine ait bir “evocatio” ayini şu şekilde icra edilmektedir. “*Büyü rahipleri tanrıları sekiz yoldan, çayırlardan, meralardan, dağlardan, ırmaklardan, denizden, kaynaklardan, ateşten, gökten ve yerden çekip getirmek istediklerinde şunları temin ederler: Bir sepet alır; sepet ise şöyle tanzim edilmiştir. İçine bir kâse konmuştur, onun üzerine somun ekmeği ve lapa, somun ekmeğinin üstüne bir sedir ağacı dalı çakılmıştır. Sedir dalının üst tarafına ise kırmızı yün bağlanmıştır. Daha sonra ince yağ ve içine meyan kökü dökülen yağlı lapa. Tanrıların meyva suyu, hububattan yapılan keyif verici üzerine de bir parça koyunyünü bağlanmış bir kartal tüyü konulan içki. Aynı yerde bir testi şarap, bal ve ince yağla karıştırılmış bir kâse dolusu şarap, bir kap dolusu ince yağ, bir kâse dolusu, meyva, incir, üzüm, zeytin, arpa, parçalanmış mayalı ekmek ve yağlı ekmek ile doldurulmuş bir kap konmuştur. “...Ey sedir ormanlarının erkek tanrıları! Bakın sizin için özel bir kumaştan yapılmış bir başörtüsünden bir yol serdim, üstüne de lapa ve ince yağ koydum. Şimdi haydi gelin, bu yolun üzerinden yürüyün! Çalılıklar ayaklarınıza batmayacak, taşlar ayaklarınızı incitmeyecek. Dağlar sizin önünüzde dümdüz olsun, ırmakların üstüne köprüler kurulsun....”²⁶*

Hurriler’de görülen kurban kültü, eski Mezopotamya ve Ortadoğu halklarının kurban törenlerine çok benzerlik göstermektedir. Dini bir merkez olan bugünkü Karataş ilçesi yakınlarındaki Mağarsos kentindeki Athena tapınağına büyük İskender tarafından kurbanlar sunulmuştur. Bu kurbanlar aynı zamanda bir başka tanrıça olan Anfilokos onuruna da ithaf edilmiştir.²⁷ Ayrıca bu dönemde diğer yaygın dini inanışlar da büyü, tıp ve falcılıktır. Büyücülük, tıpla bağlantılı olarak insanların çeşitli olaylar sonucunda karşılaştıkları başta psikolojik durumlar olmak üzere hastalıkların tedavisinde, falcılık ise savaşlarda düşman ordusunun ne yapabileceği ve insanların geleceğini ilgilendiren hususlarda kullanılmak-

²⁵ Ünal-Girginer, *age.*, s. 156.

²⁶ Ünal-Girginer, *age.*, s. 157–159.

²⁷ Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova) Bakış*, s. 69; Gözde Ramazanoğlu, *Adana’da Tarih ve Tarihte Adana*, İstanbul 2010, s. 3-5; Uygur, *Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova’nın Merkezi: Adana*, s. 12.

taydı.²⁸ Diğer taraftan Kizzuwatna döneminde yıllık kutlanan “Büyük Bayram” ve “Çağırma Bayramı” gibi dini bayram ve festivaller de görülmekteydi.²⁹

Adana çevresinde rahip kral anlayışı da hâkimdi. İktidara gelen krallar aynı zamanda halklarının dini lideri konumundaydı. Özellikle Kizzuwatna döneminde krallar rahip kral şeklinde ve bu yönüyle de krallara tanrısal bir rol biçmişti. Kizzuwatna kentlerini din adamlarının yönettiğini, bunların askeri bir güce sahip olmamalarına rağmen, mistik güçleri ve tıbbi uğraşları sebebiyle diğer krallıklardan itibar gördükleri bilinmektedir.³⁰ Adana bölgesinde hâkim olan bu anlayış dönemin komşu ülkelerinde eski Mısır'da Firavunların tanrısal karakterini anımsatmaktaydı. Zira Kizzuwatna döneminde Mısır Firavunları ile Kizzuwatna rahip krallarının ilişkilerini ortaya koyan yazışmalar da bunu göstermekteydi.³¹

Adana bölgesinde dini ve felsefi anlamda çok zengin bir geleneğe sahip merkezlerden biri de hiç şüphesiz Tarsus'tur. Tarsus sahip olduğu kültürel üstünlükten dolayı Hıristiyanlık öncesinden beri bilinen ve o dönemlerden itibaren çeşitli dini ve felsefi akımlara kaynaklık teşkil eden bir merkezdir.³² Bu özelliği ile Tarsus, zamanının bilim ve felsefi düşünce okulları ile ünlü Atina ve İskenderiye şehirlerine rakip olarak gösterilmekteydi.³³ Antik dönemlerde Tarsus, bulunduğu bölgenin en büyük sitesi, Kilikya'nın anakenti durumunda idi. Tarsus'un bu farklılığı o dönemlerde bir şehir için onursal bir üstünlük olarak kabul edilmekteydi. Yine Tarsus, yetiştirdiği filozof ve düşünürlerin sayısı ile de dikkat çekmekteydi. Batılı tarihçiler Tarsus'taki felsefi coşkunun, felsefeye verilen önemin Atina, İskenderiye gibi kültürel merkezleri aratmayacak derecede olduğunu belirtirler.³⁴ Dolayısıyla Tarsus, Kilikya'nın bilgi merkezi, bilginler şehri ve düşünce hayatının mühim bir kavşak noktasıydı.³⁵

Tarsus'ta hâkim olan tanrıların menşesine inildiğinde onların yerel kökenli olmakla birlikte Grek, Roma, Ortadoğu ve İran Pers karakterlerini de yansıttığı anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte Tarsus'un dini yapısında ilk olarak pagan kültürünün izlerini taşıyan inanç-

²⁸ Ünal-Girginer, *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkoloji*, s. 149.

²⁹ Ünal-Girginer, *age.*, s. 155.

³⁰ Uygur, *Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova'nın Merkezi: Adana*, s. 10.

³¹ Ünal-Girginer, *age.*, s. 147-148.

³² Richard Wallace-Wynne Williams, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul 1999, s. 196.

³³ Bkz. <http://www.newadvent.org/cathen/14461b.htm>

³⁴ Wallece-Williams, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, s. 197.

³⁵ Darkot, “Adana”, s. 19.

lar ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde en önde gelenlerden biri “Sandan” kültüdür. Tarsus’un yerli kültü olarak da kabul edilen bu inanç bir “sır” dini olarak kabul edilir. Sandan kültü, bir sır dini olarak ifade edilmekle birlikte, Yunanlıların Herkül’ü ile Romalıların Herakles’ine tekabül eden verimlilik tanrısı Tarsuslularca “Sandan” olarak isimlendirilir. Bu tanrı, Tarsus şehrinin kurucusu olarak kabul edilmiş ve Tarsus halkı onun adına yıllık anma festivali düzenlemiştir. Tarsuslu halkın geniş katılımı ile gerçekleşen bu festivalde bitki tanrısının yıllık ölüp dirilmesini temsil eden tören yapılırdı.³⁶ Grek kültüründe görülen tipik koruyucu ziraat tanrısı³⁷ sandan kültüründeki yıllık kutlanan ölüp-dirilme festivali ile Tarsus’ta kendini gösterir.

Sonuç

Adana, antik dönemlerden başlayarak Kiznuwatta Krallığı, Hititler, Asurlular, İranlılar, Makedonyalılar ve Selefiklerin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Roma İmparatorluğunda Çiçeron’un da valilik yaptığı dönemlerde bölgenin en önemli ticaret merkezidir. Roma egemenliğinden sonra M.S. III. yüzyılda Sasanilerin, IV. yüzyılda Bizanslıların, VIII. yüzyılda Abbasilerin, X. yüzyılda tekrar Bizanslıların, XI. yüzyılda Selçukluların, XII. yüzyılda Ermenilerin XIV. yüzyılda da Memlûklülerin eline geçerek tamamen Türk yönetimine girmiştir.

Tarihsel süreçte Adana ve çevresinde en eski dönemlerden itibaren dini inançların etkisini görmek mümkündür. Bu bölgedeki tanrı adlarının Sümer ve Babil’dekilerle benzerliğine rastlanmış, bunlara çeşitli ibadet ve kurban sunmak amacıyla tapınaklar inşa edilmiştir. Tanrılar tipik Yunan tanrıları karakterinde, insanlar gibi zaaf içerisinde, antropomorfik özellikler yansıtmıştır. Ayrıca bu dönemde dini inanışlarla birlikte yaygın olarak büyü, tıp ve falcılık, yıllık kutlanan dini bayram ve festivaller de görülmüştür. Netice itibarıyla Adana, antik dönemde dini inanç ve ritüeller açısından kendine özgü zenginlik içeren bir yerleşim birimi görünümünü hak etmiştir.

³⁶ Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001, s. 95.

³⁷ Sergei Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Çev. Rauf Aksungur, İstanbul 2006, s. 441.

Kaynakça

- DARKOT, Besim, "Adana", İslam Ansiklopedisi (M.E.B.) C. I, Eskişehir 1997
- ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova) Bakış*, Adana 1990
- ERDEM, Sargon, "Adana", TDVİA, Cilt: I, İstanbul 1988
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001
- HALİKARNAS BALIKÇISI, *Anadolu Tanrıları*, İstanbul 2010
- KARAUĞUZ, Güngör, "Hitit Mitolojisi", Mitoloji ve Din, Edt. Remzi Duran, Eskişehir 2012.
- KUZGUN, Şaban, *Dinler Tarihi Dersleri I*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993
- RAMAZANOĞLU, Gözde, *Adana'da Tarih ve Tarihte Adana*, İstanbul 2010
- RAMSAY, W.M, *Tarsus (Aziz Pavlus'un Kenti)*, Çev. Levent Zoroğlu, Ankara 2000
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002
- TANYU, Hikmet, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1973
- TOKAREV, Sergei, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Çev. Rauf Aksungur, İstanbul 2006
- UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi*, İzmir 1982
- UYGUR, S., Haluk *Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova'nın Merkezi: Adana*, Adana 2008
- ÜNAL, A., "Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşındığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası", Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprü başı, İstanbul 2000
- ÜNAL, Ahmet-Serdar Girginer, *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkoloji*, İstanbul 2007
- WALLACE, Richard -Wynne Williams, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul 1999
- YURTAYDIN, Hüseyin G.-Dağ, Mehmet, *Dinler Tarihi*, Ankara 1978.

Religious Belief in Adana in the Ancient Periods

Citation / ©-Yıldırım, M. (2014). Religious Belief in Adana in the Ancient Periods, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 14 (1), 35-48.

Abstract- *Adana is an important center today as it was in the previous periods in terms of its strategic position. With this feature of it, Adana has always took place in the history as a city attracting attentions. Adana has had a lot of experience in the religious area throughout history as it showed many features political, economical, social, and cultural. It has been under the influence of various religious thoughts and movements in the historical process and embraced them more or less. Even if one simply takes a glance at streets of the Adana, he can see instantly them in the life style of the city.*

Keywords- *Adana, Anatolia, Religion, Kizzuwatna, Cilicia.*